
Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 12 (2004)

Νεο-λαϊκισμός

Νίκος Παναγιωτόπουλος, επιμέλεια, Πολιτισμός
και αγορά: Για την αυτονομία της πολιτισμικής
παραγωγής

Κώστας Θεριανός

doi: [10.12681/sas.782](https://doi.org/10.12681/sas.782)

Copyright © 2015, Κώστας Θεριανός

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Θεριανός Κ. (2015). Νίκος Παναγιωτόπουλος, επιμέλεια, Πολιτισμός και αγορά: Για την αυτονομία της πολιτισμικής παραγωγής. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 12, 375–378.
<https://doi.org/10.12681/sas.782>

κής ομοιομορφίας της υποκουλτούρας. Θα έπρεπε, όμως, να σημειωθεί στο πλαίσιο αυτής της παρουσίασης της *Έννοιας της κουλτούρας*, ότι ο Eagleton διακατέχεται και από ένα είδος νοσταλγίας για τον ανθρωπιστικό και κριτικό ρόλο της παραδοσιακής υψηλής κουλτούρας και αυτή είναι, ενδεχομένως, ένας από τους λόγους που τον εξωθούν να ταυτίσει κάπως βεβιασμένα τον σύγχρονο *κοσμοπολιτισμό* με τον μεταμοντέρνο κουλτουραλισμό και σχετικισμό ή να αποκλείσει τη θεώρηση της πολυπολιτισμικότητας από μια μεταρρυθμιστική κοινωνική και πολιτική σκοπιά.

Ένα κοσμοπολιτικό κοινωνιολογικό παράδειγμα θα μπορούσε να είναι συμβατό με μια κουλτούρα της αντίστασης, για την οποία: 'Τα πρωταρχικά προβλήματα που έχουμε να αντιμετωπίσουμε στη νέα χιλιετία –πόλεμος, πείνα, φτώχεια, αρρώστιες, χρέη, ναρκωτικά, περιβαλλοντική μόλυνση, τα κύματα της μετανάστευσης– δεν είναι διόλου "πολιτιστικά". Κυρίως, δεν είναι ζητήματα που αφορούν στη σημασία των αξιών, του συμβολισμού, της γλώσσας, της παράδοσης, του ανήκειν ή της ταυτότητας, όπως και δεν είναι ζητήματα που αφορούν στη σημασία των τεχνών'. Καταληκτικά, ο Eagleton επιχειρεί να προσδώσει στην κουλτούρα μια νέα πολιτική σημασία και να καλέσει τους θεωρητικούς της να επαναπροσδιορίσουν τη σχέση της με την έννοια του πολιτισμού και να υπολογίσουν το ακριβές της βάρος.

Ιορδάνης Κ. Παπαδόπουλος

Νίκος Παναγιωτόπουλος, επιμέλεια, Πολιτισμός και αγορά. Για την αυτονομία της πολιτισμικής παραγωγής, σειρά Λόγοι Δράσης/Παραεμβάσεις, εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα 2004, 392 σελ.

Το βιβλίο αποτελεί, κατά κάποιο τρόπο, τη συνέχεια του τόμου *Για μια ρεαλιστική ουτοπία. Για ένα ευρωπαϊκό κοινωνικό κίνημα. Πρακτικά Συνεδρίου*, (Αθήνα: Πατάκης 2003), τον οποίο έχει, επίσης, επιμεληθεί ο Νίκος Παναγιωτόπουλος. Το πρώτο μέρος του βιβλίου αποτελείται από τμήμα των πρακτικών του στοργουλού τραπεζιού με τίτλο 'Ο Πολιτισμός σε Κίνδυνο' που οργάνωσε ο όμιλος 'Λόγοι Δράσης' με ομιλητή τον Pierre Bourdieu και έλληνες καλλιτέχνες, συγγραφείς και άλλους εκπροσώπους του χώρου της πολιτισμικής παραγωγής. Βάση της συζήτησης αποτέλεσε ο προβληματισμός του Bourdieu σχετικά με τη διεθνή κατάσταση του χώρου παραγωγής συμβολικών αγαθών. Το δεύτερο μέρος του βιβλίου αποτελείται από κείμενα του

γάλλου στοχαστή και άλλων σημαντικών ευρωπαϊών διανοουμένων, τα οποία δημοσιεύτηκαν κατά τη δεκαετία του 1990 στην επιθεώρηση *Liber* που διηύθυνε επί δέκα χρόνια ο Bourdieu. Τα κείμενα συμπληρώνουν την προβληματική της συζήτησης και την προεκτείνουν, καθώς επεξεργάζονται πολύπλευρα το ζήτημα του περιορισμού της αυτονομίας της πολιτισμικής παραγωγής εξαιτίας της κυριαρχίας της ιδεολογίας της αγοράς και της άκρατης εμπορευματοποίησης. Παράλληλα, προτείνονται λογικές και τρόποι δράσης για την προστασία της ύπαρξης της πολιτισμικής παραγωγής και οι οποίοι θα συμβάλουν στη δημιουργία των αναγκαίων όρων για την οικοδόμηση μιας κοινωνικής και πολιτισμικής Ευρώπης.

Έτσι, όλα τα κείμενα του βιβλίου συμβάλλουν ώστε να σκεφτούμε 'πολιτικά' για τον πολιτισμό, χωρίς όμως να σκεφτόμαστε ως 'πολιτικοί', όπως επισημαίνει και στον πρόλογο του ο Νίκος Παναγιωτόπουλος. Η διαμόρφωση του 'πολιτικώς σκέπτεσθαι' στο ζήτημα του πολιτισμού στηρίζεται στο ότι, τα συγκεκριμένα κείμενα και τα πρακτικά της συζήτησης, δεν αναλώνονται μόνον στο να δείξουν τις επιπτώσεις της λογικής και της κυριαρχίας της αγοράς στην πολιτισμική παραγωγή –αναπτύσσοντας έτσι μια κριτική ενός 'έντεχνου αλλά ανακυκλωμένου λόγου' όπου όλα επικρίνονται χωρίς να προτείνεται κάτι συγκεκριμένο– αλλά συλλαμβάνουν την αρχή και τους μηχανισμούς παραγωγής των παρατηρούμενων και αναλυόμενων φαινομένων, διαμορφώνοντας τους όρους μιας διαφορετικής συλλογικής και ταυτόχρονα πολιτικής πρότασης.

Υπό αυτή την έννοια, η προβληματική του βιβλίου είναι επίκαιρη και στη χώρα μας όπου ο περιορισμός της αυτονομίας της πολιτισμικής παραγωγής και η ετερονομία των επιστημονικών πεδίων είναι φαινόμενα έντονα, με πολύ πιο δραστικά αποτελέσματα αλλά ταυτόχρονα και πιο συγκαλυμμένα σε σύγκριση με τις αναπτυγμένες ευρωπαϊκές χώρες. Αυτό οφείλεται στις ιδιαίτερες συνθήκες ανάπτυξης του ελληνικού πολιτισμικού και επιστημονικού πεδίου και, κυρίως, στην απουσία μακροχρόνιας παράδοσης πολιτισμικής και επιστημονικής παραγωγής. Η απουσία παράδοσης συνέβαλε, επίσης, στην απουσία ενός σημαντικά αριθμητικού κοινού στην Ελλάδα το οποίο, έχοντας βιώσει περιόδους αυτονομίας των πεδίων της πολιτισμικής παραγωγής, θα αντιδρούσε 'έντονα' στη σημερινή κυριαρχία της αγοραίας λογικής. Έτσι, η κατάσταση αυτή εμφανίζεται στη χώρα μας ως 'φυσιολογική', ως κατάσταση αναπόδραστη, αφού 'έτσι ήταν πάντα και έτσι συνεχίζει να είναι'.

Εκτός, όμως από τον επίκαιρο χαρακτήρα, το βιβλίο *Πολιτισμός και Αγορά* διεκδικεί και τη 'μοναδικότητα'. Είναι το μόνο βιβλίο αυτή τη στιγμή στην

ελληνική γλώσσα για το ζήτημα αυτό, ένα ζήτημα το οποίο κατορθώνει να προσεγγίσει με όρους 'πληρότητας'. Η προβληματική των κειμένων δεν περιορίζεται σε κάποιο συγκεκριμένο είδος τέχνης ούτε σε κάποιο ιδιαίτερο είδος ή κατηγορία επιστημονικής παραγωγής. Το μέρος των κειμένων από τη *Liber* συμπεριλαμβάνει έργα που αναλύουν όλες σχεδόν τις πλευρές και τις εκφάνσεις της πολιτισμικής παραγωγής, ενώ τα πρακτικά της συζήτησης καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα απόψεων. Τηλεόραση, κινηματογράφος, λογοτεχνία, δημοσιογραφία, αναλύονται στα κείμενα με τρόπο πολύπλευρο. Ανάλυση που γίνεται διεισδυτική καθώς περνάει στους μηχανισμούς και τους όρους παραγωγής αγγίζοντας τα ζητήματα των εργασιακών σχέσεων και της ευέλικτης part-time εργασίας στους εκδοτικούς οίκους, τη δημοσιογραφία, τις μεταφράσεις, την τηλεόραση. Το νεοφιλελεύθερο credo του ριζοσπαστικού φιλελευθερισμού, όπως έχει συνοψισθεί στη φράση 'from welfare to work', μετασχηματίζει το μισθωτό εργαζόμενο σε 'ελεύθερο επαγγελματία', ο οποίος πρέπει να φροντίζει μόνος του να αναπαράγει τους όρους της ύπαρξής του και της εργασίας του. Αυτό το credo έχει γίνει σήμερα κυρίαρχο και στους χώρους παραγωγής του πολιτισμού. Η πνευματική παραγωγή ετεροπροσδιορίζεται όλο και περισσότερο, καθώς η ευελιξία στις εργασιακές σχέσεις και η υπαγωγή της χρηματοδότησης του πολιτισμικού παραγωγού σε αγοραία κριτήρια λειτουργούν κανονιστικά στην επιλογή του αντικειμένου και στον τρόπο προσέγγισής του. Υπό αυτή την έννοια, τα κείμενα του βιβλίου 'ακτινογραφούν' μια κατάσταση, η οποία μοιάζει αρκετά με την κατάσταση των ζωγράφων στο ιταλικό quattrocento, όπου οι καλλιτέχνες αγωνίζονταν αν όχι για την ελευθερία επιλογής του αντικειμένου τους, τουλάχιστον για την ελευθερία επιλογής της τεχνοτροπίας τους.

Το βιβλίο αποτελεί ένα κάλεσμα σε συλλογική δράση. Και αυτό το κάλεσμα, τόσο στον πρόλογο του Νίκου Παναγιωτόπουλου όσο και στα κείμενα του Bourdieu, γίνεται με τρόπο σαφή που δεν επιδέχεται παρανοήσεις. Η πρόταση δεν έχει καμία σχέση με το γνωστό αίτημα: 'το κράτος πρέπει /οφείλει /είναι υποχρεωμένο να χρηματοδοτήσει', το οποίο δημιουργεί αντιδράσεις τόσο από τη μια πλευρά (γιατί να πληρώνουν φόρο αυτοί που δεν 'καταναλώνουν' τέχνη;) όσο και από την άλλη (ο κρατισμός δημιουργεί πελατειακές σχέσεις για το ποιος θα επιδοτηθεί). Αυτό το διάζευμα στην πραγματικότητα είναι ψευδές καθώς συνιστά τις δύο όψεις της ίδιας οπτικής γωνίας που επικεντρώνει την προσοχή στον παραγωγό και όχι στην αναβάθμιση και τη διεύρυνση του κοινού που καταναλώνει την πολιτισμική παραγωγή. Χωρίς διεύρυνση του κοινού και τη διαμόρφωση σε ευρύτερα πληθυ-

σμακά στρώματα 'έξεων', 'διαθέσεων' και 'αναγκών' επαφής με την πολιτισμική παραγωγή, η επιχορήγηση θα αντιμετωπίζεται πάντα με 'αμφισβήτηση' και 'μνησικακία' ενώ η αγορά θα είναι τόσο περιορισμένη, όπου η επιβίωση της πολιτισμικής παραγωγής θα απειλείται.

Έτσι, η πρόταση του βιβλίου κινείται έξω και πέρα από το δίπολο κρατισμός ή αγορά. Κινείται στην ενδυνάμωση της 'καθολίκευσης των όρων πρόσβασης στο καθολικό', σύμφωνα με τη χαρακτηριστική έκφραση του Bourdieu, και αναδεικνύει τον ρόλο του κράτους όχι ως εργοδότη των καλλιτεχνών ή ως 'συλλογικό μαικήνα', αλλά ως διοργανωτή μιας εκπαιδευτικής πολιτικής και πολιτικής παιδείας που θα δημιουργήσει τους όρους μιας σχετικά ισχυρής αυτονομίας της πολιτισμικής παραγωγής.

Οι τρόποι και οι όροι διαμόρφωσης αυτής της εκπαιδευτικής πολιτικής, όπως φαίνεται από τις υποσημειώσεις του προλόγου του βιβλίου, συνιστούν το τρίτο μέρος της 'τριλογίας' των επιστημονικά θεμελιωμένων παρεμβάσεων που επιμελείται ο Νίκος Παναγιωτόπουλος και είναι 'Οι προτάσεις του Bourdieu για την εκπαίδευση του μέλλοντος', το οποίο θα κυκλοφορήσει σύντομα.

Κώστας Θεριανός

Αντώνης Μανιτάκης, *Οι σχέσεις της Εκκλησίας με το Κράτος-Έθνος. Στη σκιά των ταυτοτήτων*, β' έκδοση, εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα 2000, 201 σελ.

Ο Αντώνης Μανιτάκης, καθηγητής του Συνταγματικού Δικαίου στη Νομική σχολή του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου, εξετάζει στο έργο αυτό τις σχέσεις της ελληνορθόδοξης εκκλησίας με το κράτος. Η κεντρική θέση του συγγραφέα συνοψίζεται στην άποψη ότι 'οι σκοποί και οι επιδιώξεις του εθνικού κράτους καθόρισαν τη θέση και την αποστολή της εκκλησίας στην ελληνική κοινωνία'.

Στο βιβλίο, ο Μανιτάκης αναφέρεται καταρχάς διεξοδικά στην εγκαθίδρυση του αυτοκεφάλου της ελλαδικής εκκλησίας. Το σημείο αυτό αποτελεί τον κύριο άξονα γύρω από τον οποίο διαρθρώνεται η επιχειρηματολογία του. Υποστηρίζεται, δηλαδή, ότι η ίδρυση ελληνικού κράτους συνεπάγεται την ίδρυση αυτοκέφαλής εκκλησίας, με οργανωτική δομή όμοια με την κρατική: συγκεντρωτική και ανεξάρτητη από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως, ώστε να εξυπηρετεί τις ανάγκες του ελληνικού λαού της απελεύθερης ελλη-